«РАСЛЫЙМ»

Татарстан Республикасы

мәгариф һәм фән министры

_______ И.Г.Һадиуллин

«23» _______ 2020 нче ел

Туган телдә белем бирү мәктәпләре укучылары өчен 2021 нче елда туган (татар) телдән дәүләт йомгаклау аттестациясен уздыру материалларының күрсәтмә варианты

Демонстрационный вариант контрольных измерительных материалов для проведения в 2021 году государственной итоговой аттестации (ГИА) по родному (татарскому) языку для учащихся школ с родным языком обучения

разработан федеральным государственным автономным образовательным учреждением высшего образования
«КАЗАНСКИЙ (ПРИВОЛЖСКИЙ) ФЕДЕРАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ»

подготовлен государственным бюджетным учреждением
«РЕСПУБЛИКАНСКИЙ ЦЕНТР МОНИТОРИНГА КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ»

утвержден МИНИСТЕРСТВОМ ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ
РЕСПУБЛИКИ ТАТАРСТАН

Имтихан эшенең күрсәтмә вариантына аңлатма

2021 нче елгы дәүләт йомгаклау аттестациясе эше сочинение элементлары белән киңәйтелгән иҗади биремле изложение формасында тәкъдим ителә. Изложение имтихан бирүчеләрнең тыңланган текстка нигезләнеп, мөстәкыйль рәвештә мәгънәви бөтен, сөйләм бәйләнешлелеге һәм язу эзлеклелеге белән характерланган иҗади бирем башкаруына йөз тота. Киңәйтелгән изложение укучыларның лингвистик компетенциясе (тел материалы белән эшләгәндә, лингвистик белемнәрне куллана алуы, тел һәм сөйләмгә караган белеме, өйрәнгән материалны урынлы куллана белү күнекмәләре, шулай ук танып белү, төркемләү, татар теле дәресләрендә алган аналитик белем һәм күнекмәләр), тел компетенциясе (лексик, грамматик, стилистик, орфографик һәм пунктуацион нормаларны саклау осталыгы һәм күнекмәләре), коммуникатив (аралашу) компетенциясе (сөйләм эшчәнлегендә продуктив һәм рецептив күнекмәләрне үзләштерү дәрәҗәсе) тикшерелә.

Күрсәтмә вариант катнашучыга һәм киң җәмәгатьчелеккә дәүләт йомгаклау аттестациясе эшенең төзелеше, биремнең үзенчәлеге, аның формасы, катлаулылык дәрәҗәсе турында фикер йөртергә мөмкинлек бирә. Бу варианттагы биремне үтәүнең бәяләү критерийлары җавапның тулылыгы һәм дөрес язылышы таләпләре турында күзаллау тудыра.

Күрсәтмә вариант материаллары чыгарылыш сыйныф дәүләт йомгаклау аттестациясе эшенә әзерлек осталыгын булдырачак.

18

Туган телдә белем бирү мәктәпләре укучылары өчен 2021 нче елда туган (татар) телдән дәүләт йомгаклау аттестациясе

Эшне үтәү өчен күрсәтмә

Татар телендә гомуми белем бирү оешмаларының IX сыйныфын тәмамлаучы укучыларга татар теленнән дәүләт йомгаклау аттестациясе эшен язу өчен 3 сәгать 55 минут вакыт бирелә. Бирем 1 өлештән тора. Укучылар текстны 2 тапкыр тыңлыйлар. Беренче тапкыр тыңлаганнан соң, уйлану өчен һәм караламада эшләү өчен вакыт бирелә (5 минут). Текстны икенче тапкыр тыңлаганнан соң, изложение язу эше башлана. Изложение биремдә күрсәтелгән проблемага бәйле сочинение элементлары белән киңәйтелә. Укучылар әлеге проблемага бәйле иҗади фикер йөртергә һәм үз фикерләрен дөрес, логик эзлеклелектә формалаштырырга тиеш.

Язма эшне башкару барышында орфографик сүзлекләрдән файдаланырга рөхсәт бирелә.

Караламадагы язулар тикшерелми!

Язма эш махсус төзелгән критерийлар буенча бәяләнә. Язма эшне хаталарсыз башкарып, югарырак балл җыярга тырышыгыз.

Сезгә уңышлар телибез!

Текстны тыңлагыз һәм киңәйтелгән изложение языгыз. Текстны тыңлагач, микротемаларны билгеләгез. Тулы текстның һәм андагы микротемаларның төп эчтәлеген бирергә кирәклеген истә тотып эшләгез. Сочинение изложение текстыннан соң, текстта күтәрелгән проблемага туры китереп башкарыла. Язма эшнең күләме <u>200 сүздән ким</u> булмаска тиеш. Эшегезне чиста һәм танырлык итеп языгыз.

Шулай бер язны беренче булып күренгән сап-сары матур чәчәкләргә сокланып карап тордым да, алардан букет ясап, беренче укытучым Тәкыя апага бүләк итәргә булдым. Ул чәчәкләрне бик ярата, аларның кадерен белә иде. Кулымдагы чәчәкләрне күреп, Тәкыя апа бик шатланды:

– Менә бит, табигать дигәнең ничек ашыктыра, җирләр әле кардан ачылып та бетмәгән, ә язгы үги ана яфрагы инде шау чәчәктә. Язгы табигатьне чәчәкләр белән бизәүдә безнең якларда бер елны да беренчелекне бирми ул, – дип мактый-мактый, минем чәчәкләремне сулы банкага утыртып куйды.

Чын умырзая язгы урманда үсә икән. Бәрхетсыман йомшак сабаклы. Чәчәкләрендә алсу-кызыл, шәмәхә, зәңгәр һәм тагын әллә ниткән төсләр бар.

– Шундый чәчәкләр белән килерсең дип көткән идем, – дип елмаеп каршы алды Тәкыя апа. – Йомшак балчәчәкләрнең таҗ яфраклары төбендә телгә татып карарлык татлы нектар була. Балчәчәк исеме әнә шуңардан алынган.

Укытучымның дәресен тыңлап та бетермәстән саубуллашып китеп бардым. Күңелемдә бер генә уй: чын умырзаяны табып, укытучымны куандыру иде.

Тиздән таптым шул гүзәл чәчәкләрне. Чәчәкләрдән букет ясап, тизрәк укытучыма илтергә ашыктым. Тик аның йөзендә бу юлы борчылу сизелә иде.

– Яңадан мондый чәчәкләрне өзмәскә киңәш итәр идем, чөнки ул республикабызның «Кызыл китабы»на теркәлгән. Теләсә нинди урманда үсми дә ул. Имән, карама, чикләвек агачлары кебек агачлар күләгәсен сайларга ярата. Аны өзеп алмыйча гына карап хозурлану да бик җиткән. Өстенә озаграк карап торган саен, ул матуррак күренә.

Укытучымның сүзеннән соң, яңадан беркайчан да кыргый чәчәкләрдән букет ясамаска, бик кирәк булганда, бер-ике генә бөртек өзәргә сүз бирдем. Ә шулай да чын умырзаяны табу дәрте сүрелмәгән иде әле. Һәм ул, чыннан да, табылды да кебек. Ачыклыкта, тиз җылынучан тау битләрендә үсә икән үзе. Чәчәкләре эре, сап-сары шар кебек уттай янып тора. Менә бу чәчәк дисәң дә чәчәк! Бер-ике бөртек кенә өзеп алдым да укытучыма илттем. Бу юлы аның йөзе кояштай балкый иде.

– Менә шулай, табигать байлыгына сак каравың мактауга лаек. Табигый байлыкларны мәгънәсезгә исраф итү иң зур гөнаһ булып санала. Ә бу чәчәк язгы адонис дип атала.

Чын умырзаяны эзләп табу дәрте белән йөреп, миңа таныш булган язгы чәчәкләрнең исемлеге дә артканнан-арта барды. Инде умырзаяны табудан өметем суынып барганда кинәт исемә төште: базарның чәчәкләр сатыла торган

бүлегендә умырзая дип кыргый чәчәкләр саталар иде бит! Барып карасам, чыннан да, сатуда мин эзләгән чәчәкләр бар икән. Бер бәйләм чәчәкләр сатып алдым да укытучыма киттем.

– Матур чәчәкләр сатып алгансың, – диде ул. – Зәңгәр келәнчел дип йөртәләр аны. Безнең Татарстанда сирәк очрый, күршебез Мари-Эл Республикасыннан күпләп җыеп, безгә китереп саталар.

– Ә умырзая кайда була соң? – дип сорадым мин, инде түземлегем бетеп.

– Умырзая Кавказ артында, Кырымның таулы өлешендә һәм Днепрның уң як ярында очрый.

Шулай да умырзая безнең тирәдә үсми икән, дип борчылырга ашыкмыйк әле. Яз күрке булып саналган «умырзая» сүзен онытырга һич ярамый. Чөнки безнең киңлекләрдә иртә яздан чәчәк атуга җайлашкан үсемлекләрнең барысы да «умырзая» дип атала.

Һәр географик киңлекнең үз умырзаясы бар. Идел буе халыклары өчен бу – зәңгәр келәнчел, язгы үги ана, язгы балчәчәк. (461 сүз) *(Ф. Вәлиев)*

Чыганак: Фоат Вәлиевнең “Яз чәчәге умырзая” хикәясеннән өзек.

“– Менә шулай, табигать байлыгына сак каравың мактауга лаек. Табигый байлыкларны мәгънәсезгә исраф итү иң зур гөнаһ булып санала.”, – җөмләсендә әйтелгән фикерне ничек аңлыйсыз? Шулар турында языгыз. Фикерегезне раслау өчен, матур әдәбияттан һәм тормыш тәҗрибәгездән **2 мисал** китерегез.

Язма эшнең күләме **200 сүздән** дә ким булмаска тиеш.

Язма эшне чиста һәм таныклык итеп языгыз.

Тыңланган текстка таянып язылмаган эшкә билге куелмый.

Текстның эчтәлеген аңлатмаларсыз язган һәм сочинение элементлары белән киңәйтмәгән очракта 0 балл куела.

Киңәйтелгән изложение өчен текст турында белешмә	
Абзац номеры	**Микротемалар (мәгънәви кисәкләр)**
1	Беренче язгы чәчәкләрдән бәйләм ясап, укытучыма илттем.
2	Тәкыя апа үги ана яфрагы чәчәкләренә бик шатланды.
3	Икенче тапкыр, умырзая дип, язгы балчәчәкләр җыйдым.
4	«Кызыл китап»ка кергән чәчәкләрләрне өзәргә ярамый.
5	Берничә язгы адонис чәчәген укытучыма бүләк итеп сөендердем.
6	Базардан, умырзая дип белеп, зәңгәр келәнчел чәчәкләре сатып алдым.
7	Чын умырзая бездә үсми икән, әмма һәр җирнең үз умырзаясы бар.

Язма эшне бәяләү критерийлары

№	Критерий	Балл
ИК1	**Изложениенең эчтәлеге**	
	Укучы тыңлаган текстның эчтәлеген тулы ачкан, анда яктыртылган **барлык** мәсьәләләр язмада урын алган.	2
	Текстның эчтәлеге ачылган, **әмма** бер микротема төшеп калган (яки өстәлгән).	1
	Текстның эчтәлеге ачылган, **әмма** бердән артык микротема төшеп калган (яки өстәлгән).	0
ИК2	**Изложениенең мәгънә бөтенлеге, бәйләнешле сөйләм һәм аның эзлеклелеге**	
	Укучының эшендә мәгънә бөтенлеге, сөйләмнең бәйләнешле һәм эзлекле булуы күзәтелә: - логик хаталар юк, эзлеклелек бозылмаган; - текст кызыл юлларга дөрес бүленгән.	2
	Эштә мәгънә бөтенлеге, сөйләмнең бәйләнешле һәм эзлекле булуы күзәтелә, **әмма** бер логик хата бар **яки** кызыл юлны билгеләүдә бер хата бар.	1
	Эштә коммуникатив (аралашуга караган) мәгънә сакланган, **әмма** бердән артык логик хата **яки** кызыл юлны билгеләүдә ике хата җибәрелгән.	0
ИК3	**Эшнең композицион бөтенлеге**	
	Эш композицион яктан бөтен һәм тәгәлләнгән, текст төзүдә хаталар юк.	2
	Эш композицион яктан бөтен һәм тәгәлләнгән, **ләкин** текст төзүдә 1 хатасы бар.	1
	Текст төзүдә 2 яки күбрәк хатасы бар.	0
ИК4	**Дәлил-мисалларның булуы**	
	Укучы фикерен белдергән, дәлилләгән (**матур әдәбиятка караган 2 дәлил-мисал** китергән).	4
	Укучы **2 дәлил-мисал** китергән, шуларның **берсе матур әдәбиятка** карый.	3
	Укучы фикерен белдергән, дәлилләгән (белеменә, тормыш тәҗрибәсенә таянып, 2 дән ким булмаган дәлил китергән)	2
	Укучы **1 дәлил-мисал** китергән.	1
	Укучы әлеге кисәкнең эчтәлеген аңлата торган дәлил-мисал китермәгән, **яки** укучы биремдәге цитатаны я аның бер өлешен дәлил-мисал итеп китергән.	0
ИК1-ИК4 күрсәткечләре буенча изложение өчен җыела торган иң югары балл		**10**

Игътибар!

Әгәр изложениедә сочинение элементлары булмыйча, текстның эчтәлеге генә чагылыш тапса, бәяләүнең барлык критерийлары буенча (ИК1-ИК4) 0 балл белән бәяләнә.

Язма эшнең грамоталылыгы һәм анын фактик төгәллеге аерым бәяләнә (2 нче таблицаны кара).

2 нче таблица

№	Укучы сөйләменең грамоталылыгын һәм фактик төгәллеген бәяләү критерийлары	
ГК1	**Орфографик нормаларның үтәлеше**	
	Орфографик хаталары юк **яки** хатасы 1 дән артык түгел	2
	2-3 хата җибәрелгән	1
	Хаталарының саны 4 тән артык	0
ГК2	**Пунктуацион нормаларның үтәлеше**	
	Пунктуацион хаталары юк **яки** хатасы 2 дән артык түгел	2
	3-4 хатасы бар	1
	Хаталарының саны 5 тән артык	0
ГК3	**Грамматик нормаларның үтәлеше**	
	Грамматик хаталары юк **яки** 1 хатасы бар	2
	2 хатасы бар	1
	Хаталарының саны 3 тән артык	0
ГК4	**Сөйләм нормаларының үтәлеше**	
	Сөйләм хаталары юк **яки** хатасы 2 дән артык түгел	2
	3–4 хатасы бар	1
	Хаталарының саны 5 тән артык	0
ФК1	**Язма сөйләмнең фактик төгәллеге**	
	Материалны язмада бирүдә, шулай ук аңлауда һәм терминнар кулланылышында фактик хаталар юк.	2
	Материалны язмада бирүдә яки терминнар кулланылышында 1 хата бар.	1
	Материалны язмада бирүдә яки терминнар кулланылышында 2 хата бар.	0
ГК1-ГК4, ФК1 критерийлары буенча изложение өчен иң югары балл		**10**

Грамоталылыкны бәяләгәндә, **изложениенең күләмен** исәпкә алырга кирәк. Язма эшнең гомуми күләме 200 сүздән ким булмаска тиеш.

2 нче таблицада китерелгән нормативлар гомуми күләме 200 дән артык сүз булган изложениеләрне тикшерү өчен кулланыла.

Әгәр **изложениенең** гомуми күләме 150-199 сүз булса, ГК1-ГК4 критерийлары буенча 1 баллдан артык куелмый:

ГК – 1 буенча орфографик хаталар булмаса яки 1 тупас булмаган хата булганда 1 балл куела;

ГК – 2 буенча пунктуацион хаталар булмаса яки 1 тупас булмаган хата булганда 1 балл куела;

ГК – 3 буенча грамматик хаталар булмаганда 1 балл куела;

ГК – 4 буенча сөйләм хаталары булмаганда 1 балл куела.

Әгәр **изложениенең** гомуми күләме 100 сүздән артмаса, мондый эшләргә ГК1-ГК4 критерийлары буенча 0 балл куела.

Дәүләт йомгаклау аттестациясен тулаем башкару барышында җыярга мөмкин булган максималь балл – **20.**

Имтихан эше өчен түбәндәге билгеләр куела:

0-5 балл – «2» ле билгесе;

6-10 балл – «3» ле билгесе;

11-15 балл – «4» ле билгесе. Искәрмә: бу очракта укучы грамоталылык өчен (ГК1–ГК4 критерийлары) 4 баллдан кимрәк балл җыймаска тиеш. Әгәр укучы ГК1–ГК4 критерийлары буенча 4 баллдан кимрәк балл җыйса, «3» ле билгесе куела.

16-20 балл – «5» ле билгесе. Искәрмә: бу очракта укучы грамоталылык өчен (ГК1–ГК4 критерийлары) 6 баллдан кимрәк балл җыймаска тиеш. Әгәр укучы ГК1–ГК4 критерийлары буенча 6 баллдан кимрәк балл җыйса, «4» ле билгесе куела.